

HEPATOLOJİ *e-bülten*

TÜRK KARACİĞER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ Haziran 2020 Sayı-25

Editörden;

Değerli Meslektaşlarım

Bültenimizin bu sayısı konuk editörümüz sayın Prof. Dr. Mehmet Demir tarafından hazırlandı. Bu sayıda Konya'dan, Van'dan meslektaşlarımızın yazıları, Göbekli Tepe ve Sagalassos gibi arkeolojik bölgelere ait ve insanlığın başından geçen salgınları ve salgınların edebiyata ve mitolojiye etkilerini içeren ilginizi çekeceğini umduğumuz sunumlar var. Bu sayının hazırlanmasını sağlayan başta Prof. Dr. Mehmet Demir hoca olmak üzere tüm değerli akademisyen ve meslektaşlarımıza, uzmanımıza teşekkür ederim. Sağlıklı mutlu bir yaz ve pandeminin tüm dünyada bir an önce sonlanması en büyük dileğimiz. (Prof. Dr. Fulya GÜNŞAR)

Konuk Editörden;

Değerli Meslektaşlarım

Dr. Mehmet DEMİR

Seyahatlerimizin kısıtlandığı Kovid-19 salgın günlerinde, bültenimizin Haziran sayısında, size daha önceki sayılardan biraz farklı bir sayı hazırladık. Bu sayıda Anadolu'nun farklı şehirlerine konuk olacak, klinikleri ziyaret edip farklı bölgelerdeki arkeolojik bölgeleri gezeceğiz. İnsanlığın başından geçen salgınları ve salgınların edebiyata ve mitolojiye etkilerini okuyacağız.

Dr. Ramazan Dertli'nin "Van'da gastroenterolog olmak" yazısı ile Van'a konuk olacağız. Yazıyı okuduğunuzda Van bölgesinde gerçekten de özofagus ve mide kanserinin ne kadar yaygın görüldüğüne ve bir halk sağlığı problemi olduğuna bir kez daha şahit olacaksınız. Dr. Mehmet Asıl yazısında Konya'da Necmettin Erbakan Üniversitesi Gastroenteroloji kliniğini ziyaret edeceğiz. Bu ekibin Anadolu'nun ortasında 350 metre karelik endoskopi ünitesini çok yüksek standartlara nasıl ulaştırdığını ve Kovidli günlerde nasıl hizmet verdiğini okuyacaksınız.

Salgınlar geçmişte defalarca insanoğlunun başına gelmiş, büyük sosyolojik ve kültürel değişikliklere neden olmuştur. Prof. Dr. Ayşe Albayrak'ın "İnsanoğlunun enfeksiyon ile imtihanı" başlıklı yazısında başımıza gelen salgınları okuyacaksınız. Salgınlar insanlığın hayatında derin izler bırakmıştır. Bunun edebiyata ve mitolojiye yansımaları Prof. Dr. Kemalettin Özden'in yazısında bulacaksınız ve ilgi ile okuyacağınızdan eminim, özellikle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanındaki alıntıların benzerlerini bugün yaşıyor olmamız çok ilginç gelecektir. Prof. Dr. Ahmet Uyanıkoğlu yazısında insanlık tarihini değiştiren arkeolojik buluntu Göbeklitepe'yi, Sağlık Uzmanı Ayşe Aykanat Cesur ise çok da bilinmeyen muhteşem Sagalassos Antik Kenti'ni gezdirecek.

Okurken keyifli zaman geçirmenizi dilerim...

VAN'DA GASTROENTEROLOG OLMAK

Uzm. Dr. Ramazan DERTLİ

Van tarihi **M.Ö. 5000-3000** yılları Kalkolitik dönem başlarına kadar uzanan kadim bir şehir olup, Van merkezli ilk devlet M.Ö. 2000 yılında Huriler tarafından kurulmuştur. Daha sonra tarih boyunca Urartular, Asurlular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Partlar, Sasaniler, Romalılar, Selçuklular, Eyyubiler, Karakoyunlular, Akkoyunlular Van'da hüküm sürmüşlerdir. Son olarak 1458 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiş ve Osmanlı yönetimine geçmiştir. Van Anadolu'nun en büyük kapalı havzası Van gölü kıyısına kurulmuş verimli topraklara sahip, çok fazla doğal güzellikleri bünyesinde barındıran bir şehirdir. Van kalesi, Akdamar kilisesi, Van Urartu müzesi, Selçuklu mezarlığı, Van kedi evi ve Van'ın eski evleri gibi tarihi- kültürel mirasın yanında, Van gölü, Vanadokya, Muradiye şelalesi ve inci kefalinin tersine göçünün gerçekleştiği Bendi Mahi çayı gibi eşsiz doğal güzelliklere sahiptir. Diğer yandan Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Van mutfağı çok zengin ve kendine has yöresel ürünlere sahiptir. Keledoş, Helise, Murtuğa, İnci Kefali, Otlu peynir, Ayran Aşı ve Van kahvaltısı ismini bir çırpıda sayabileceğim lezzet şöleninin kahramanlarıdır. Tüm bu güzelliklerin olduğu bir şehirde özellikle gastronomiye, kültürel ve doğal güzelliklere meraklı bir gastroenterologsanız çalışmak çok keyifli olsa gerek. Ben Van'da çalışan bir gastroenterolog

olarak kentin sonsuz doğal, kültürel güzelliklerinin tadını çıkarmaya çalışırken diğer yandan bazı zorlukları ile baş etmeye çalışıyorum. SBÜ Van eğitim ve araştırma hastanesi 1500 yataklı 3. basamak sağlık hizmeti vermektedir. Ben ve mesai arkadaşım Dr. Yusuf Kayar Van eğitim ve araştırma hastanesi gastroenteroloji kliniği olarak Van ve çevresindeki bölge halkına bilimsel literatürü baz alarak temel gastroenterolojik ve ileri endoskopik girişimsel işlemler yaparak sağlık hizmeti vermeye çalışıyoruz. Kliniğimiz de aylık ortalama 800 civarında endoskopi-kolonoskopi işlemi yapılmaktadır. Her ne kadar bu sayı fazla görünse de Van ve çevresindeki özofagus ve mide malignitelerinin yoğunluğu göz önüne alındığında çok yetersizdir. Hastanemizde son 2 ayda yaklaşık olarak 50 üst gastrointestinal malinite (30 özofagus (15 özofagus orta kısım squamöz hücreli ca, 25 özofagus distal-kardia adeno ca)- 10 mide ca) tanısı kondu. Özofagus malignitelerinin yoğun olduğu bölgemiz de cerrahi sonrası komplikasyon ve cerrahi yapılamayan hastalarda palyatif amaçlı özofagus stentleme işlemleri sıklıkla yaptığımız işlemlerdir. Van ve çevre illerde (Hakkari, Ağrı ve Bitlis) ERPC ünitesi olan tek klinik bizim kliniğimiz olup, kliniğimizde ayda 50-70 arasında ERCP yapılmaktadır. Yine 6

Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi Endoskopi Ünitesi, Sağdan sola: Dr. Şevki Konur, Hemş. Nurten Kara, Dr. Ramazan Dertli, Dr. Yusuf Kayar, Hemş. Abdülsamet Yıldız

MURADIYE ŞELELESİ

ay önce Kamu Hastaneleri Genel Müdürü Prof.Dr. Hilmi ATASEVEN hocamızın büyük katkıları ile ünitemize sağlık bakanlığı tarafından EUS cihazı temin edilmiş olmuş her geçen gün yaptığımız EUS sayısı artmaktadır. Van’da tespit etmiş olduğumuz en önemli olumsuzluklarda biri ülkemizde aile içi bulaşın tamamen önüne geçtiğimiz ve aşılama programının çok iyi uygulandığı HBV enfeksiyonunun hala çözülememiş olmasıdır. Özellikle 20’li yaş grubun da HBV enfeksiyonunun hala yaygın olduğu gözlemlemekteyiz. Hizmet verdiğimiz diğer hasta grubumuz çölyak hastalarımız olup kliniğimizde oldukça fazla sayıda hastayı takip etmekteyiz. Hastalarımıza gerek tıbbi gerekse de sosyal açıdan destek vermeye çalışmaktayız. Kliniğimizde rutin endoskopi işlemlerinin yanında, spesifik inflamatuvar barsak hastalığı ve hepatoloji poliklinik-

lerimizde tüm özel hasta gruplarımıza hizmet vermeye çalışırken diğer yandan acil hastalarımıza da şifa olmaya çalışıyoruz.

Özellikle bölgemizde gastroenterolojik bakış açısı ile tespit ettiğimiz önemli sorunlar ile ilgili çalışmalar planladık. Yukarıda da bahsettiğim gibi bölge mide ve özofagus maligniteleri sıklıkla görülmektedir. Biz klinik olarak söz konusu malignitelere yol açması muhtemel risk faktörlerini belirlemek amacıyla toplum bazlı ve doku bazlı araştırmalar planladık ve bu çalışmalarımızı devam ettirmektedir. Vaka sayısının fazla olması nedeniyle bölge halkının rutin endoskopi tarama programı düzenlenip bu çerçevede taranması için girişimlerde bulunduk. Diğer yandan aile içi bulaşın devam ettiği HBV enfeksiyonunun ülkemizin diğer bölgelerinde olduğu gibi kontrol altına alınması amacıyla özellikle halk sağlığı kurumu, aile hekimleri başta olmak üzere diğer ilgili kliniklerle iş birliği yaparak bu konuda gerekli girişimleri yaptık. Daha yolun başında olduğumuz çalışmalarımız ve çabalarımız için tüm gastroenteroloji camiamız ve hocalarımızdan destek beklemekteyiz. Yukarıda güzelliklerini anlatmaya çalıştığımız Van’ımıza tüm Gastroenteroloji camiasını ve değerli hocalarımızı dört gözle bekliyoruz. Bizi onurlandıracak tüm misafirlerimize gastonomi şöleniz yaşatacağımıza söz verimiz.....

VAN GECE GÖRÜNÜŞÜ

MERAM TIP FAKÜLTESİ GASTROENTEROLOJİ KLİNİĞİ

Uzm. Dr. Mehmet ASIL

Bu yazıda sizlere kısaca kliniğimizi tanıtmaya çalışacağım. Meram Tıp Fakültesi Gastroenteroloji Kliniği olarak halen Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı bünyesinde eğitim ve sağlık hizmeti vermeye devam etmekteyiz. Kliniğimiz Konya'daki en eski ve köklü Üniversite gastroenteroloji kliniğidir. Kliniğimizin tarihçesine kısaca göz atarsak ilk olarak Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde 2000'li yılların başında hizmet vermeye başladığını görüyoruz. O yıllarda Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Dr. Hakkı Polat'ın Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde endoskopi eğitimi alması ve kişisel çabalarıyla bağış bir endoskop temin etmesi sonrasında kliniğimizde ilk defa endoskopi yapılmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda Dr. Hayri Karaaslan ve Dr. Ertuğrul Kayaçetin de gastroenteroloji uzmanı olarak kadromuza dahil olmuş, böylece gastroenteroloji kliniğimiz temelleri atılmıştır. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi ikiye bölünerek Necmettin Erbakan Üniversitesi kurulmuştur. Bu bölünme sırasında alışıla gelenin aksine Selçuk Üniversitesi bazı fakültelerle birlikte yeni kampüse taşınmış, Selçuk Üniversitesi bünyesinde yeni bir Tıp Fakültesi kurulmuş, mevcut Tıp Fakültesi kadrolarının büyük çoğunluğu Necmettin Erbakan Üniversitesi bünyesine dahil edilerek adı Meram Tıp Fakültesi olarak değiştirilmiştir. Kliniğimizin gelişerek bugünkü durumuna gelmesi 2004 yılından sonra olmuştur. Bu ta-

rihte kliniğinizde çalışmaya başlayan Dr. Ali Demir'in yoğun çabaları ve dönemin rektörü Dr. Süleyman Okudan'ın unutulmaz destekleriyle endoskopi ünitemiz kurulmuş, endoskopi ekipmanlarının tamamı yeni alınmış ve önce rutin endoskopik işlemler ve 2006 yılında da ERCP yapılmaya başlanmıştır. O tarihlerde bölgemizde ERCP yapan başka bir merkezin olmaması nedeniyle kliniğimiz kısa süre içerisinde bölgemizin ERCP merkezi olmuş, ERCP sayıları hızla artmış hatta 2008 yılında Türkiye'nin en yüksek sayıda ERCP yapan Üniversite Hastanesi klinikleri arasına girmiştir. Aradan geçen uzun zamana rağmen bölgemizde rutin ERCP yapan merkez sayısı hala kısıtlıdır ve kliniğimiz hala Konya ve yakın çevre illerin ERCP ve endoskopik ultrasonografi açısından referans merkezi olma konumunu korumaktadır. 2018 yılına kadar eski hastane binamızdaki endoskopi ünitemizde göreceli olarak kısıtlı fizik imkanlarla çalışırken, hastanemizin 2018 yılında 900 yatak kapasiteli monoblok yeni binasına taşınmasıyla bugünkü modern ve ferah endoskopi ünitemize kavuşmuş olduk. Halen tek ve iki kişilik odalardan oluşan 30 yataklı servisimiz ve yaklaşık 350 m2 büyüklüğündeki yeni endoskopi ve poliklinik ünitemizde, eğitim ve sağlık hizmeti vermeye devam ediyoruz. Yeni endoskopi ünitemize taşınırken endoskopi cihazlarımızın tamamını ve C-kollu röntgen cihazımızı da yenileyerek fizik şartların yanında teknolojik imkanlarımızı da geliştirdik. Mevcut cihazlarımızın da tamir ve bakımlarını

yaptırarak oldukça geniş bir endoskop havuzuna sahip olmuş olduk. Halen bölgemizin önemli bir hizmet, referans ve eğitim merkezi olan kliniğimizde standart endoskopik işlemlerin yanında yılda yaklaşık 600 civarında ERCP, 400'e yakın endoskopik ultrasonografi ve 45 kadar da endoskopik submukozal disseksiyon işlemleri yapılmaktadır. Kliniğimizde yapılan endoskopik işlemlerin tamamına yakını dış anestezi kliniğinin desteğiyle sedoanaljezi ile yapmakta, işlem sonrasında da hastalarımız taburcu edilecek duruma gelene kadar derlenme ünitemizde monitörize olarak takip edilmektedir. Yeni endoskopi ünitemizin bize sağladığı geniş imkanlar sayesinde yaptığımız işlemlerde günümüzün gerektirdiği endoskopi kalite ve işlem güvenliği standartlarını eksiksiz olarak yerine getirmeye gayret ediyoruz. Kliniğimizde halen üçü Profösör (Prof. Dr. Ali Demir, Prof. Dr. Hakkı Polat ve Prof. Dr. Hüseyin Ataseven), ikisi doçent (Doç. Dr. Mehmet Asıl ve Doç. Dr. Murat Bıyık), biri Doktor Öğretim Üyesi (Dr. Öğr. Üy. Muharrem Keskin) olmak üzere toplam 6 öğretim üyesi ve ve ikisi yan Dal asistanı (Dr. Ahmet Yavuz ve Dr. Fatma Betül Boz) görev yapmaktadır. Klinik olarak günlük çalışma ve hasta takiplerimizde multidisipliner yaklaşıma önem veriyoruz. Bu amaçla düzenli olarak haftada iki gün Üniversitemiz genel cerrahi ve radyoloji klinikleriyle ortak hasta konseyleri yapılmaktadır. Ayrıca 2012 yılından bu yana hastanemizde karaciğer nakli de yapılmaktadır. Bu hastaların preoperatif değerlendirme ve postoperatif takip süreçlerini değerlendirmek üzere nakil cerrahlarımız ve radyologların katıldığı konseyler de ihtiyaç oldukça düzenlenmektedir.

Bu yazıda sizlere kliniğimizi tanıtmaya çalıştım. Tüm dünyayı ve ülkemizi etkileyen, günlük yaşamımızda önemli değişiklikler ve kısıtlamalara neden olan COVID-19 pandemisinin hız kesmekle birlikte devam ettiği şu günlerde hepimize sağlık ve esenlikler diliyor, saygılar sunuyorum.

İNSANOĞLUNUN ENFEKSİYONLARLA İMTİHANI

Prof. Dr. Ayşe ALBAYRAK

Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi

Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, Erzurum

**Mikroorganizmaların
Tarihi
İnsanlık Tarihinden
Çok Daha
Eskilere
Dayanmaktadır.**

Salgın hastalıklar, tarih boyunca kitlesel ölümlere yol açmış, siyasal ve sosyal yapı değişimlerine sebep olmuş, bu da bireysel, toplumsal, kültürel ve ekonomik değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Salgınlar, yenilmez denilen orduları durdurmuş, yeryüzü haritasının yeniden çizilmesinde önemli roller üstlenmiştir.

20.000 yıl önce insanoğlu hayatta kalabilmek için avlanmış, bunun sonucu olarak hayvan sayısında azalma olmuş, zamanla tarımın başlaması, hayvanların evcilleştirilmesi ve vahşi toprakların yok edilmesiyle fare, sıçan, kene, pire, sivrisinek gibi hayvanlarla iç içe yaşamaya başlamıştır. Böylece insanlık, veba, tularemi, tifüs ve sıtma gibi hastalıklarla tanışmıştır.

VEBA: Veba hastalığının etkeni insana fare pireleri ile bulaşan *Yersinia pestis*'dir. M.Ö. 1650'de Mısır'da, M.Ö. 1300'lerde Hititler'de ve yine M.Ö. 430'da Atina'da başlayan veba salgınlarında binlerce insan ölmüştür. Akadlar'dan kalan ve insanları vebadan koruyacağına inanılan bir nazarlık İngiltere'de British Museum'da sergilenmektedir.

Daha sonra Bizans döneminde M.S. 541'de yaşanan Justinien Vebası Constantinopol'de her gün 5.000 kadar ölüme yol açmış, toplam nüfusun % 40'ını oluşturan 25 milyon insan bu salgında kaybedilmiştir. Salgın Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Yüz yıl sonra Filistin'deki veba salgınında yine binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

1346-1400 yılları arasında ise tarihe Kara Ölüm Pandemisi olarak geçen korkunç salgın yaşanmıştır. Bu konudaki iddialara göre Moğollar, Kırım civarında Cenevizliler'in kontrolündeki liman kentini kuşatıp vebadan ölenlerin cesetlerini mancınıklarla kentin içine atmışlardır. Salgında Ceneviz gemilerinin en önemli kaynak olduğu bilinmektedir. Venedik Cumhuriyeti'nde başkent Venedik'e gelen gemilerin 40 gün şehir açıklarında denizde bekletilmesi uygulaması bu salgında uygulanmış ve kırk anlamına gelen karantina kelimesi tarihte ilk kez bu uygulama için kullanılmıştır. Salgın, Feodal Sistemin yıkılmasına yol açmıştır. Yaklaşık 100 milyon kişinin hayatını kaybetmesiyle Dünya nüfusu 450 milyondan 350 milyona, Avrupa nüfusu 75 milyondan 50 milyona, Afrika nüfusu 80 milyondan 70 milyona, Çin nüfusu ise 123 milyondan 65 milyona gerilemiştir. Salgından kediler sorumlu tutulmuş, belki de salgına karşı en büyük silah olan kedilere karşı katliam uygulanmıştır. Moskova'da 1770'teki salgında insanlar karantinaya alınmış ve dışarı çıkmaları yasaklandığı için işsizlik ve açlık artmış, halk sokaklara dökülüp karantinaya karşı isyan başlatmış ve her yeri yakıp yıkmıştır.

Anadolu'da da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde veba salgınları görülmüştür. Veba 17 yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da etkisini kaybederek özellikle Osmanlı coğrafyasında Balkanlar'da, Anadolu'da ve Arap yarımadasında görülmeye başlanmıştır. 1700-1850 yılları arasında neredeyse aralıksız hafif orta ve şiddetli salgınlara sebep olan veba 19 yüzyılın ikinci yarısında yerini şiddetli kolera salgınlarına bırakmıştır. Japonlar'ın 1940'ta Çin şehirlerine, savaş uçaklarından veba mikrobi taşıyan pireler attığına dair iddialar vardır. Yakın tarihte 2006'da Afrika'da Kongo'da bir veba salgını olmuş, 2010 – 2015 yıllarında 3248 veba vakası ve 584 ölüm olmuştur. Ağustos 2017'de Kamboçya'da büyük bir veba salgını olmuş, 10 Kasım 2017'ye kadar 2.119 vaka bildirilmiş, 171 ölüm görülmüştür.

TİFÜS: İnsanoğlu vebadan kurtulduktan sonra bu kez insandan insana bitlerin taşıdığı bir hastalık olan tifüs baş gös-

termiştir. Tifüs, 15.yüzyılda tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Hastanelerde ve hapishaneler gibi temizliğin iyi olmadığı yerlerde çoğaldığı için, "hastane ya da hapishane ateşi" olarak da isimlendirilmiştir.

Tifüs, bizim tarihimizde çok acı hatıralar bırakan bir hastalıktır. Sarıkamış Harekâtı'nda 200 den fazla tabip subay tifüsten ölmüş, halktan günde onlarca kişi, askerden ise yaklaşık 50 kişi tifüs nedeniyle yaşamını kaybetmiştir. Sadece 1915'in Mart ayında tifüse yakalanan asker sayısı 2.000 iken bunların 1.100'ü ölmüş, 3. Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa da tifüsten yaşamını yitirmiştir.

Dr. Tefvik Salim (Sağlam) 3. Ordu'daki görevine başladığında tifüslü hastaların ateşli dönemlerinde hastalardan kan alıp santrifüj etmiş, belli bir dereceye kadar ısıtıp hastalık yapıcı özelliğini kaybettirdikten sonra sağlam kişilerin cilt altına uygulamıştır. Bu aşığı ilk defa 28 Mart 1915'de, İstanbul'dan gelip Hasankale Hastanesi'nde bir haftadan beri çalışmakta olan Dr. İhsan Arif, Dr. Tefvik İsmail, Dr. Haydar Cemal, Dr. Selahaddin, Dr. Süreyya Ali ile beraber dört subaya onaylarını alarak uygulamıştır. Aşılanan 9 kişiden 5'i tifüse yakalanmamıştır. Tifüse aşıdan bir iki gün sonra yakalanan iki kişinin üzerlerinde aşı uygulanmadan önce bit bulunduğu anlaşılmış, aşılandıktan 15 gün sonra hastalanan diğer iki kişi ise hastalığı hafif atlatmıştır. İlk tifüs aşısının literatürde 1933 yılında Rudolf Stefan Weigl tarafından geliştirildiği belirtilse de Hasankale'de uygulanan bu aşının ilk tifüs aşısı olduğu bilinmektedir.

Erzurum'da Dr. Alaattin Bey tarafından 23 Nisan- 7 Haziran 1915 tarihleri arasında aşılanan 263 kişiden sadece üçü tifüse yakalanmıştır. Aşı, Erzurum, Bayburt, Sivas'ta yüzlerce kişiye uygulanmıştır. Aşı uygulamaları 3. Ordu'yla sınırlı kalmamış, Dr. Abdülkadir Bey Bağdat'ta bulunan 6. Ordu'da aralarında Kazım Karabekir'in de bulunduğu 116 askeri de aşılamıştır. 6. Ordu Kumandanı Mareşal von der Goltz ve özel hekimi Oberndorfer ise aşılamaı reddetmiştir. Goltz ve Dr. Oberndorfer tifüse yakalanarak 1916'da Bağdat'ta hayatlarını kaybetmişlerdir.

İstanbul Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan Hamdi Suat Bey de tifüs salgınıyla baş etmek üzere önce Erzurum'a, oradan Erzincan'a gitmiş, kendisi aşı hazırlanmasında bazı değişiklikler yapmıştır. Hastadan aldığı kanı ısıtmak yerine, Erzurum soğuşunda -16°C de 24-48 saat kar veya buz içinde

tutarak inaktive etmiştir. Bu şekilde hazırladığı aşığı 25 Nisan 1915 tarihinde Erzurum'da önce kendine yapmıştır.

3. Orduda dezenfeksiyonda devrim niteliğindeki buluşun sahibi de Dr. Ahmet Fikri'dir. Buğu sandığı adı verilen cihaz, bir kazan ile bir sandıktan ibarettir. 1917 yılında bu sandıkların bulunduğu 148 adet temizlik evi kurulmuş ve bu evlerde 2 milyon kişinin elbiseleri dezenfekte edilmiştir.

KOLERA: İlk kolera epidemisi hakkında detaylı bilgi Portekiz kayıtlarında yer almaktadır. Kolera, 1543 yılında Ganj deltasında görülmüş ve günümüze kadar dünyada 7 büyük pandemi yapmıştır.

1. pandemide 1 milyon, 6. pandemide 800.000'den fazla ölüm meydana gelmiştir. Kolera 19. Yüzyılın en korkulan hastalığı olmuştur. Bazı kimseler kolera'nın nedeninin, çürüyen organik maddelerden yayılan iğrenç kokuları solumak olduğuna inanıyordu. Londra'dan geçen Thames Irmağı çok pis bir koku yayıyordu. "Acaba hastalığı bu pis kokulu hava mı bulaştırıyor?" sorusu sorulmaktaydı. 1854'e doğru sifonlu tuvaletler yapılmış, fakat insan dışkısı oluklar ve kanalizasyon borularıyla doğrudan Thames Irmağı'na, yani halkın başlıca içme suyu kaynağına akmaya devam etmiştir.

İstanbul'da ilk kolera salgını 1831'de meydana gelmiş yaklaşık olarak 6000 kişi yaşamını yitirmiştir.

1865 yılında Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika'ya da yayılan salgında ise bir ay içinde 30 bin İstanbullu yaşamını yitirmiştir. Sultan Abdülhamit döneminde bakteriyoloji, koruyucu hekimliğin temeli olarak görülmüş, 1887'de Dersaadet Dağ'ı Kelp ve Bakteriyoloji Ameliyathanesi yani kuduz enstitüsü kurulmuştur (Dünyanın üçüncü, doğunun ilk kuduz enstitüsü). Kuduz aşısı, bulunduktan sadece üç yıl sonra bu kurumda üretilebilmiştir. 1889'da Telkikhane yani çiçek aşısı üretim merkezi, 1893'de ise Bakteriyoloji hane-i Şahane (bulunduktan bir yıl sonra difteri serumu) kurulmuştur.

ÇİÇEK: 3000 yıldan beri bilinen hastalık, enfeksiyon hastalıkları tarihinin en ölümcül hastalıklarındandır. İlk kayıtlı çiçek salgını MÖ 1350 yılında Mısır Hitit savaşı sırasında. V.Ramesses'in mumyasında yüzünde skarlar görülmektedir. Çiçek, Arapların Avrupa'ya yayılması, haçlı seferleri, Karayiplier bölgesine yerleşim ve Amerika kıtasındaki kolonizasyon ile tüm dünyaya yayılmıştır. Hastalık Amerika'da yerel nüfusun büyük bir kısmının ölmesine sebep olarak Aztek ve İnka impa-

ratorluklarının yıkılmasında etkili olmuştur. Hastalık 18. yy'da Avrupa'da yılda 400.000 kişinin ölmesine yol açmıştır. Olgu ölüm hızı %20-60 olarak gerçekleşmiştir. Çiçek virüsü biyolojik silah olarak kullanılan virüslere aittir. 1763 yılında İngiliz General Sir Jeffrey Amherst Kızılderililere soğuklardan korunmaları bahanesiyle çiçek virüsü ile enfekte battaniyeler göndermiştir. O yıllarda dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan Kızılderililerin nüfustaki oranı % 3'e düşmüştür. Tarihte ilk aşı uygulamasına, M.Ö. 590 yılında Çin'de Sung Hanedanı döneminde rastlanmaktadır. Çiçek hastalığından korunmak için, ciltteki iltihaplı maddeyi sağlıklı kişilerin burnuna uygulamışlardır. Topraklarımızdaki aşı uygulamalarının tarihi ise 1700'lü yıllara uzanmaktadır. Edirne'de çiçek hastalığına tutulmuş kişilerin döküntülerindeki irin, açıcı kadınlar tarafından ceviz kabuklarında ya da incir yapraklarında biriktirilip, deriyi çizerek aşılanıyor, yara yeri gül yapraklarıyla kapatılıyordu. Variyolasyon ile aşılananların ölüm oranı % 1 iken, aşısızlarda, çiçek hastalığından ölüm oranı % 17 olarak gerçekleşmiştir. Sistemik aşılama ise yine çiçek hastalığına karşı bazı kaynaklarda 1796, bazılarında ise 1798 yılında Edward Jenner tarafından başlatılmış ve günümüze kadar ilerlemiştir. En son olgular 1977'de Somali (hastane aşçısı) ve 1978'de İngiltere Birmingham'da (iki laboratuvar kökenli olgu) görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 1980 yılında çiçek hastalığının tüm dünyada eradike olduğunu ilan etmiştir.

KIZAMIK: Kızamık hastalığı, 1980 öncesi her yıl 2 milyon kişinin ölümüne yol açıyordu. 2018 yılında etkili ve ulaşılabilir bir aşısı olmasına rağmen çoğunluğu 5 yaşın altında olmak üzere 140.000 den fazla insan kızamıktan hayatını kaybetmiştir.

TÜBERKÜLOZ: M.Ö. 1000 yılında yaşayan bir Ammon Rahibinin mumyasında Pott Hastalığı'na ait belirtiler görülmüştür. 2018 yılında Dünyada 1,5 milyon kişi tüberküloz sebebiyle hayatını kaybetmiştir. HIV pozitif hastalar arasında tüberküloz birinci ölüm sebebidir. Şu anda dünyada 10 milyon kişinin tüberküloz basili ile enfekte olduğu bilinmektedir.

HIV: Günümüze kadar yaklaşık 75 milyon kişi HIV ile enfekte olmuş, bunların 35 milyonu hayatını kaybetmiştir. 2018 sonu itibarıyla yaklaşık 37.9 milyon insan HIV ile enfektedir. Afrika'da neredeyse 25 yetişkinden 1'i HIV pozitif (%3,9)'tir. Tüm HIV pozitif kişilerin 2/3 'ü Afrika'da yaşamakta ve HIV pozitif kişilerin % 62'si antiretroviral tedavi almaktadır.

İNFLUENZA: Influenza virüsleri 16.yy'dan beri her yüz yılda yaklaşık 10-40 yıl arayla 3 pandemi yapmaktadır. 1918 İspanyol Gribi (H1N1) 20-50 milyon ölüme, 1957 Asya Gribi (H2N2) 2 milyona yakın ölüme, 1968 Hong Kong Gribi (H3N2) 1 milyon ölüme yol açmıştır. 2009 Pandemik H1N1 'den ise 214 ülke etkilenmiş ve salgın en az 18.449 ölümlle sonuçlanmıştır.

CORONAVİRÜS: İlk defa 1937 de ölmüş tavukların karkaslarından kuşlara bulaşan bir virüstür. Zoonotik kaynaklı olan virüs, fare, yarasa, kedi, köpek, hindi, at, domuz, sığır, böcek, deve ve kuşlarda hastalık yapmaktadır. Normalde soğuk algınlığı tablosuna yol açan virüsün ilk kez görülen bir formu olan Ciddi Akut Solunum Yetmezliği (Severe Acute Respiratory Syndrome-SARS), Çin'de Guandong eyaletinde 2002 Kasım ayında ortaya çıkmış ve hızla 37 ülkeye yayılmıştır. Dünya genelinde 8098 olgu ve 774 ölüm (mortalite %10) gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise Ortadoğu Solunum Yolu Enfeksiyon Etkeni (Middle East Respiratory Syndrome MERS-CoV) ortaya çıkmış ve 877 olgu ve 317 ölüm (mortalite %30-40) görülmüştür. Son olarak 2019'un Aralık ayından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan SARS CoV-2 olarak adlandırılan virüsün yol açtığı Covid-19 hastalığıyla mücadele devam etmektedir.

Burada yalnızca birkaç tanesinden bahsedebildiğimiz enfeksiyon etkenleri ile insan, çağlar boyunca karşı karşıya gelmiş, teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte yapılan çalışmalar, geliştirilen ilaçlar ve aşılar, bu en eski düşmanlara karşı hep yetersiz ve sınırlı kalmıştır. İnsanoğlu belki de en azlı düşmanı henüz karşılaşmamıştır, kim bilebilir?

KOVID-19 BAĞLAMINDA SALGINLARIN MİTOLOJİK ve EDEBİ KESİŞMELERİ

Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEN

Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi

Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, Erzurum

Salgınlar tıpkı savaşlar gibi bireyler üzerinden tüm toplumun hatta farklı coğrafyalardaki toplumların kolektif bilinç dışına kazınmış, zamanla bastırılan travmatik bir etkiye sahiptirler. Benzeri bir durumla karşılaşıldığında bastırıl-

mış, unutulmuş olan korkular, acılar ve bunların doğurduğu refleksler sanki dün oraya yerleşmişler gibi canlı bir şekilde yeniden ortaya çıkarlar ve insanı etkisi altına alırlar. Dünyanın neresine gidilirse gidilsin mutlaka bir savaşla veya bir başka savaş olan salgınlarla mücadeleden bahseden öykülerle karşılaşılır. Tarihsel olarak bu konuları aktaran zengin bir literatür mevcuttur.

Tarihçi gözüyle yapılan aktarımları bir kenara bırakırsak, bunun dışında mitolojilerde ve edebiyatta da salgınların yansımaları görmek mümkündür. Birçok sanat dalında neredeyse sayısız örnekleri bulunan bu travmatik felaketlerin izlerini gözlemleriz. Zamana tanıklık etmenin bir başka yolu olan edebi eserlerden yola çıkarak, birkaç örneği paylaşmak ve günümüz COVID-19 pandemisi yaşayan toplumların refleksleriyle, davranışlarıyla geçmiş tecrübelerin ne derece örtüştüğünü kısaca aktarmak istiyorum.

İnsan zihni boşluklardan hoşlanmaz. Nedenleri ve nasılları bilmek ister. Doğru olup olmadığını da çoğunlukla sorgulama zahmetine girmez. Boşluklar dolduğu zaman o sorun artık ortadan kalkmış demektir. İnsan davranışları şüpheler ve inanılmaz senaryolar ile oluşturulmuş kurgular üzerine oturtulmuştur. Birçok gazete haberinde de buna tanıklık ederiz. Öyle olduğunu düşünmüştüm, şüphelenmiştim, bu böyledir vb. kanıtsız binlerce hikâye mevcuttur zihinlerimizde. Neye, nasıl inanacağımız da burada önem kazanmaktadır.

Mitolojilere göz gezdirdiğimizde temel mitlerin “köken” mitleri olduğunu görürüz. Bu şu anlama gelir; konumuz bağlamında bir hastalıktan bahsedecek olursak, bu hastalığın mitsel olarak bir kökeni vardır. Yaşamda bir şey olmuştur, bir kırılma anı yaşanmıştır ve bu hastalık ortaya çıkmıştır. Bu yüzden örneğin bir şaman hastalığı iyileştirecekse, hastalığın ortaya çıktığı ilksel zamana yolculuk etmeli ve orada hastalığı yenmelidir. Bir ritüel kurgulanmalı, dans ve şarkılar ile bu ambiyans sağlanmalı ve onu bir zaman yolculuğuna hazırlamalıdır. Kökenleri bilmeyenin, gerçekler üzerine söyleyeceği çok az şey vardır, mitolojilere göre.

Yunan mitolojisinden tanıdık bir mite bakalım örneğin: Pandora’nın Kutusu. Bilindik miti ayrıntısıyla burada aktarma gereği duymuyorum. Sonuç olarak Pandora kutusunu açar ve kötülükler, savaşlar vs. yayılırken “hastalık” denen o illet de dünyaya yerleşmiş olur ve mitolojik olarak bunların kaynağı ortaya konularak zihindeki boşluk doldurulmuş olur.

En ünlü mitolojik eserlerden biri de Homeros’un İlyada adlı yapıtıdır. İlyada, Truva Savaşını anlatır ve hemen girişinde Atinalıların hiç unutmadığı veba salgını günlerinden gerçek bir öyküyü mitolojiyle buluşturarak aktarır ve vebayı Atinalılara gönderenin Apollon olduğunu öğreniriz. Veba burada cezalandırıcı bir öge olarak ortaya çıkar. İşin içine Zeus’un da girdiği karmaşık ilişkiler yumağında, veba hastalığının yani orduları yok eden o kara ölümün, nedensel bağı çözülmüş olur ve insana düşenin de çaresini aramak olduğunu anlamış oluruz.

M.Ö. beşinci yüzyılda oyun yazarı Sofokles, Kral Oidipus adlı eserine, başkent Thebai’e musallat olan vebanın nedenini belirlemek için mücadele eden ana karakterin anlatısıyla başlar.

Bu örneklerde görüldüğü üzere, antik çağlarda salgınların nedeni olarak mitsel öğeler öne çıkarılmakta ancak bunların ortaya çıkmasında insan etkisi de sorgulanmaktadır. Salgınlar

sadece günümüz sorunları arasında görülmemelidir. Antik çağlarda da insanlık, çok büyük salgınlarla yüzleşmiştir. Toplumların, salgınlarla ilişkili olarak deneyimledikleri travmatik geçmişleri çok eski edebi yapıtlara, destanlara ve mitlere bu şekilde eklenmektedir. Bu anlatılar, okuyuculara geçmişte neler olduğunu aktardığı gibi aynı zamanda gelecek için de planlar yapmalarını önerir. İnsanların, neden sonuç ilişkileri arasındaki bağları kavramalarına da fırsat vermektedir. Böylece birey, dünyadaki varoluşsal sorumluluklarının bilincine varacaktır. Olan ve olmuş olan şeyler üzerinde bireysel etkilerinin neler olduğunu da sorgulama yollarına ulaşacaktır. Tıpkı günümüzde olduğu gibi doğa yasalarındaki nedenselliklerle açıklamaya çalışanlar olduğu gibi metafizik arayışlara girenler de olmuştur.

Salgınlara karşı bazı önlemler de bu dönem tecrübeleriyle elde edilmiştir. İnsanların, mikroorganizmaların henüz keşfedilmediği tarihlerde bile karantina uygulamalarının önemini kavramalarını sağlamıştır.

Daha modern edebi birkaç metne daha bakacak olursak benzer motifleri burada da görebiliriz. Bu bağlamda, çok çarpıcı betimlemelerle süslü ve gerçekçi anlatımıyla varoluşçu düşünceyi, başkaldırı ahlakını yansıtan bir eser olarak Camus'nün veba adlı kitabına başvurulabilir. Veba romanında Camus, en ince detayına kadar salgın için alınacak önlemleri, insan davranışlarını, psikolojik durumlarını, karantina ve kısıtlama önlemlerini günümüz COVID-19 pandemisi için de geçerli olacak biçimde aktarır. Salgını önemsemeyen insanlar yanında hiç karşılık beklemeden adeta bir kahraman gibi insanlara yardım için öne çıkan bireylere de rastlarız. Birçok insani duygunun, ayrılıkların, yasın, korkunun, umutsuzluğun, bu aniden ortaya çıkan ve insanları hazırlıksız yakalayan salgında olduğu gibi, büyük oranda diğer salgınlarda yaşananlarla ortak olduğunu da gözlemlemek mümkündür.

Kızıl Veba adlı kitabıyla Jack London, post-apokaliptik bir dünya portresi çizer. Veba nedeniyle uygarlıklar yok olmuş, insanların birçoğu ölmüş ve insanlık yeniden vahşi yaşama dönmüştür. Bu alegorik öykü uygarlığa yönelik bir taşlama barındırır ve insanlığa da öğütler içerir. Bu esere göre, nüfus artışı ve yakın yaşam koşulları, mikroorganizmaların insandan insana geçişini kolaylaştıran ve salgına yol açan faktörler olarak belirtilmektedir. Sosyolojik, antropolojik ve biyolojik

bağlamı da bu şekilde kurulmuş olmaktadır. Sansür uygulaması nedeniyle salgının gizlenmeye çalışılması günümüz dünyasındaki tartışmalarla da örtüşmektedir.

Daniel Defoe'nin Veba Yılı Günlüğü adlı eseri, çok geniş ve ayrıntılı şekilde bir salgın ortamını aktarır. İnsani ilişkilerdeki kırılmalar, ayrılıklar, anne ve bebekler üzerine trajik öyküler, ölü sayıları ve katı karantina uygulamaları dâhil çok kapsamlı bir anlatı sunmaktadır. Salgın süresinin uzaması ve umutsuzluğun artması neticesinde, Camus'nün Veba adlı romanında olduğu gibi metafizik öğelere ya da kanıtsız iddialara daha çok insanın eğilim göstermesi burada da vurgulanmaktadır. Bu bilgiler, içinde bulunduğumuz pandemide yansımaları bulan insan davranışlarına uymaktadır.

Ülkemizden bir örnek ile sonlandırarak olursak, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakka Sığındık" adlı romanının girişinden bahsedebiliriz: "İstanbul'da Hoşkadem taraflarında İspanyol nezlesi, yangın gibi haneden haneye savletle (hamle) aile efradından üç dört cana kıymadıkça sönmüyordu. Hastalık zuhur eden evler ile imkân derecesinde ihtilattan (karşılaşp görüşme) sakınılması hususunda etibbanın (doktorlar) vesa-yası (tavsiye) gazetelerin ihtaratı tesir (tesirsiz) kalıyor. Bu nasayihin (nasihatler) zıddına hareketten mütevellit elim vakalar birbirini vely (ardı sıra gelme) ediyor, kimsede eseri intibah (uyanış belirtisi) görülüyor, cahil kafalar hep bildiğine gidiyordu.

Hangi evde maraz zuhur ederse orada düşün varmış gibi bütün komşu kadınlar hemen ziyarete, iyadete (hasta ziyareti), kendi tabirlerince hatır sormaya koşuyorlar ve 'A! Dostluk bu günde belli olur' nakaratıyla hastanın hizmetinde bulunuyorlar, bardağından içiyorlar, artığını yiyorlar, koynuna girecek gibi yatağına sokuluyorlar.

'Aman böyle yapmayınız, tehlikelidir' diyecek kadar basiret-kar olanlara: Hanım, Allah sekizde bıraktığını beşte almaz. Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş. Zavalılık evinde oturup durur iken hastalık ona nereden geldi.

'Hastalık sağlık Allah'tan... Rabbimin takdiri ne ise o olur. Hekimler ne biliyor muydu? Kelin medarı olsa kendi başına olur. Onlar ölmeyecek mi? Bu sene İspanyol'dan az hekim mi öldü? Ecele çare olmaz. O cahillere uyup da öyle söylemeyiniz. Rabbimin gücüne gider... Ona şirk koşmuş gibi olur' diyorlardı.

Seksen hekimin vesayasını (tavsiyesini) bir kocakarının bu tandırname (uydurma söz) sözleri bihüküm (hükümsüz) bırakıyordu.”

Bu alıntıyı hiç değişiklik yapmadan günümüz COVID-19 pandemisine uyarlasak satırı satırına aynı izleri görmemiz mümkündür. Aklın ve sağduyunun yanında yer alanlar ile buna karşı duranlar, sosyal mesafe ve korunma yollarına yapılan vurgular, komplo teorisyenlerinin ortaya attığı kanıtsız iddiaları seksen bilim insanının bir araya gelerek düzeltememesi birbir örtüşmektedir. Bu metni ortaçağ salgınlarına kadar geri götürseniz bile son tahlilde aynı sonuçları bulmanız kaçınılmazdır. İnsanınolayları değerlendirirken takındığı tavır, zihnindeki bilinmezleri ve boşlukları doldurma çabası üzerine kurgulanmıştır. Kendisine en uygun senaryoyu benimseyecektir.

Salgınlar da tıpkı savaşlar gibi aniden ortaya çıkar ve yayılma eğilimi gösterir. Çok eski atalarımız bile önemli salgınlar atlattımlardır. Eğer onlar bu salgınlardan kurtulacak bir yol bulmamış ya da direnç kazanmamış olsalardı bizler de şu an burada olamayacaktık. Yaşadıkları tecrübeleri sözlü ya da yazılı olarak bir şekilde aktarma yolu bulmuşlardır. Onlar-

dan öğrendiklerimizi, günümüz salgınlarını yaşayan insanlar olarak gözden geçirdiğimizde, umutsuzluk, korku, panik, özlem, yas gibi birçok insani duygunun halen ortak olduğunu ve bunları ortaya çıkaran salgın gibi uyarılarla gün yüzüne çıktıklarını hatırlamış oluyoruz. Çağlar geçse de, insanda değişmeyen bazı temel duygular bulunduğunu ve esasta insanı insan yapanın da bunlar olduğunu, her salgından sonra olduğu gibi, COVID-19’da da deneyimleyerek öğrenmiş oluyoruz. Hayat her ne olursa olsun akmaya ve yaşantılanmaya devam etmektedir.

Kaynakça:

Camus A. (2019), *Veba, Can Yayınları, İstanbul.*

Defoe D. (2018), *Veba Yılı Günlüğü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*

Gürpınar HR. (2018), *Hakka Sığındık, Ayrıntı yayınları, İstanbul.*

London J. (2018), *Kızıl Veba, Zeplin Kitap, İstanbul.*

GÖBEKLİTEPE

Prof. Dr. Ahmet UYANIKOĞLU

Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Gastroenteroloji Bilim Dalı, Şanlıurfa

İnsanlık tarihi hakkında bilinmeyenleri ortaya çıkaran, yerleşik tarih anlayışını ve bilgilerini değiştirip, dinler tarihini sorgulatacak, arkeolojik çalışmalar 1995 yılından beri Şanlıurfa Göbeklitepe’de devam ediyor. İnşası Milattan önce 10000 yılına uzanan Göbeklitepe tarihteki en eski ve en büyük ibadet merkezi olarak biliniyor (resim 1). Göbeklitepe İngiltere’de bulunan Stonehenge’den 7000, Mısır piramitlerinden ise 7500 yıl daha eski. Ayrıca yerleşik hayata geçişi temsil eden kültür bitkisi buğdayın atasına da Göbeklitepe eteklerinde rastlanmıştır. İnşa edildikten 1000 yıl sonra üstleri insanlar tarafından kapatılarak gömülen bu tapınaklar yeniden gün ışığına çıkıyor.

Göbeklitepe, Şanlıurfa’nın 20 kilometre kuzeydoğusundaki Örencik köyü yakınlarında, yaklaşık 300 metre çapında ve 15 metre yüksekliğinde geniş görüş alanına hakim bir konumda yer almaktadır. Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü ve Tıp Fakültesi Hastanesi (resim 2) Göbeklitepeye 11 km mesafede, güneydoğu eteğine kurulmuştur.

Neolitik döneme ait Göbeklitepe, ilk tapınağın dolayısıyla yeryüzündeki ilk inancın merkezi olabilmesi açısından önemli. Bu bölgede yaklaşık 20 tapınak tespit edilmiş ve şu ana kadar yalnızca 6 tapınak gün ışığına çıkartılmıştır.

Mağarada duvarlarındaki avcılığı temsil eden resimlerden ziyade burada hayvan figürleri tek ve kabartma olarak işlenmiş, sanatsal açıdan farklı bir anlayışı etkileyici biçimde yansıtmaktadır. Taşlar üzerinde işlenmiş akrep, tilki, boğa, yılan, yaban domuzu, aslan, turna ve yaban ördeği figürleri yer almaktadır. Bir kısım arkeoloğa göre bu hayvan figürleri tapınağı ziyaret eden farklı kabilelerin sembolü olarak nitelendiriliyor.

Arkeologlar boyları 3 ile 6 metre arasında değişen T biçimindeki sütunların stilize edilmiş insan figürleri olduklarını düşünüyorlar. Sütunlar üzerine yansıtılan diğer figürlerden farklı olarak aşağı doğru iner şekilde tasvir edilen 3 boyutlu aslan kabartması dikkat çekiyor (resim 3). İnsanları temsil eden T sütunlarının ağırlıkları 40 ile 60 ton arasında değişiyor.

Göbeklitepe’deki son kazı çalışmalarıyla elde edilen bulgularla, buranın sadece dünyanın bilinen en eski tapınma merkezlerinden birinin değil, dünyanın en büyük tapınma merkezi olduğu tespit edilmiştir.

Resim 1. Göbeklitepe

Resim 2. Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü ve Tıp Fakültesi Hastanesi

Resim 3. Göbeklitepe 3 boyutlu aslan figürü

KEŞFEDİLMİYİ BEKLEYEN ETKİLEYİCİ BİR ANTİK ŞEHİR: SAGALASSOS

Sagalassos Antik Kenti, Burdur'un Ağlasun ilçesinde yer almaktadır. Ağlasun'a 7 km, Burdur'a 33 km, Isparta'ya 50 km uzaklıktadır. Ağlasun ilçesinden yola çıktığınızda önce ulaşılması bu zor yere neden şehir kurduklarını düşünüyorsunuz, ardından dağa çıkıp antik şehri ilk gördüğünüzde düşüncelerinizi tamamen unutup bu kentin büyümesine kapılıyorsunuz.

Bölgedeki suyun bolluğu ve güvenlik kaygısı şehrin bu kadar yüksekte kurulmasının sebepleri arasında gösteriliyor. Ayrıca kireçtaşı yer katmanlarının özelliği sayesinde bölgede yeraltı kaynakları yerüstüne çıkarak yerleşimi beslemiş ve yer katmanlarında bulunan kaliteli kil yatakları zamanla kaliteli seramik üretimini doğurmuştur. Bu özel seramik ise dünyada Sagalassos seramiği olarak bilinmektedir ve literatürde özel bir yere sahiptir.

Bu muhteşem kentin tarihine değinecek olursak, ilk kuruluşunun M.Ö. 10.000 yıllarına dayandığı söylenmektedir. Kentin şehirleşmeye geçişi ise M.Ö. 3.000'li yılların sonlarında Batı ve Güney Anadolu'da yaşayan Luvi kabilelerinin bir kolu olan Pisidia halkı ile başlamış. M.Ö. 333 yılında Büyük İskender, bu şehri ele geçirmiştir. Sagalassos, M.Ö. 25 yılında Galatia kralı Amyntas'ın, ardından Augustus tarafından Roma İmparatorluğu topraklarına katılmış. Antik kent etrafında bulunan kil yataklarının zenginliği ve civardaki bol miktarda zeytin ve tahıl üretimi Sagalassos'u Roma'nın gözünde önemli bir yere getirmiştir. Bu şekilde gelişen kent, Roma İmparatorluğu zamanında bir metropol haline gelmiştir. Roma imparatoru Hadrian, Sagalassos'u bölgenin resmi din merkezi ilan etmiş ve kente 'Pisidia (bugün Göller Bölgesi)'nin birinci kenti' unvanını vermiş. Günümüze kadar gelen tapınaklar ve yapılarda bu döneme aittir.

Zaman içinde gelişmeye devam eden kent M.S. 590 yılında yaşanan büyük depremde yerle bir olmuştur. Ancak Romalıların kente gösterdiği önem doğrultusunda restore edilmiş ve eski görkemine gelmesi sağlanmıştır. Kentte Arap akınları, veba salgını gibi sebeplerle göç başlamış, 7. yy'da şehir bir büyük deprem daha geçirmiş ve bir daha toparlanamamıştır.

Sağlık Uzmanı Ayşe AYKANAT CESUR

13.yy'da ise bölgeye Türkler yerleşmiş ve Sagalassos tamamen terk edilmiştir. Sagalassos çok fazla kültürü bünyesinde barındıran büyük bir kent olmakla birlikte Türkiye'nin en iyi korunmuş antik kentlerinden birisidir de aynı zamanda 2009 yılı Şubat ayında Sagalassos Antik kenti, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilmiştir.

Bu büyüğü antik kentte yer alan eserlere dönecek olursak, ilk olarak görkemli beni kendisine hayran bırakan devasa çeşmeden bahsetmek istiyorum size. M.S. 161 – 180 yılları arasında yapılan ve anıtsal bir çeşme olan Antoninler Çeşmesi, 28 metre uzunluğunda ve 9 metre yüksekliğinde. Çeşmenin yapımında yedi farklı taş türü kullanılmış. Çeşmedeki su 4,5 metre yüksekliğinde şelale benzeri bir şekilde akıyor. Çeşme 1998 yılında başlanan 13 yıllık bir restorasyon çalışması ile bugünkü haline gelmiş. Çeşmede 5 adet heykel ve bir adet Roma yazıtı görülebilmekte. Sadece Antoninler Çeşmesi'ni incelemek ve orada fotoğraf çekmek yaklaşık olarak yarım saatinizi alabilir benden söylemesi.

Antoninler Çeşmesi, Sagalassos Antik Kenti

Antoninler çeşmesi haricinde kentte Severuslar çeşmesi, Hadrian çeşmesi ve Helenistik çeşme yer almakta. Aslan ayağı üzerine yapılmış olan Sagalassos güneş saati, Antoninler Çeşmesi'nde yer alan heykellerin orjinalleri, antik kentte yapılan kazılarda bulunan önemli birçok eser ve dünyaca ünlü imparator heykelleri Burdur Arkeoloji Müzesi içerisinde sergilenmektedir. Bu nedenle seyahat planınıza Burdur Arkeoloji Müze gezisini eklemenizde fayda var. Size fikir vermesi adına birkaç fotoğrafta müzeden paylaşıyorum.

***Dionysos heykeli, Antoninler Çeşmesi,
Burdur Arkeoloji Müzesi***

Güneş Saati, Burdur Arkeoloji Müzesi

***Sagalassos Hadrian Heykeli,
Burdur Arkeoloji Müzesi***

Kentin diğer önemli eserleri şu şekilde; Neon Kütüphanesi, Tiberius Kapısı, Heroon, Kent Meclisi, Ares-Herakles-Zes-Athena ve Poeidon büstleri, MarcusAurelius ve Adrian Heykelleri, İmparatorluk Hamamı ve Tiyatro. Antik kentin tiyatrosu ise kesinlikle görülmeye değer. Kent nüfusu 4000 civarında olmasına karşın dünyanın en yüksek rakımlı antik tiyatrosu olarak bilinen **Sagalassos Tiyatrosu** 9000 kişilik kapasitede yapılmıştır.

Sagalassos Tiyatrosu, Sagalossos Antik Kenti

Sagalassos Tiyatrosu, Sagalossos Antik Kenti

Antik kentte ve müzede orijinallerini gördüğüm tüm bu eserleri incelediğimde Türkiye'nin çok büyük imparatorlukların beşiği olduğunu bir kere daha anladım. Roma Hamamının 5.000 metreka-reye yakın ve 2007 yılında kazılarda çıkarılan im-pa-rator heykellerinde 5 buçuk metre uzunluğunda olduğu uzmanlar tarafından tahmin ediliyor. Antik kentteki devasa eserlerin kalıntılarını incelemek aynı zamanda böylesine görkemli bir medeniye-tin yokoluşunu da görmekle eşdeğer oldu benim için. Bu nedenle Pisidia bölgesinde yaşamış önceki medeniyetlerin kuruluş ve yükselişi ile birlikte yok oluşunun da farkına varılarak Sagalossos gezisinin tamamlanması gerektiğini düşünüyorum.

Macellum (Gıda Pazarı)

Sagalassos'a gitmek için bir gezi planı yaparsanız asla pişman olmazsınız. Ve eğer bir gün Sagalassos'u görmek için yola çıkarsanız da yüksek bir tepeye çıkacağınız için mutlaka dönemin hava durumuna uygun giyinmenizi tavsiye ederim. Çünkü açık alanda güneşte yanabilir, ani bir rüzgar esintisinde üşüyebilir ya da yağmur yağdığında ıslanabilirsiniz. Ve dağınık yapıda bulunan çeşme, tiyatro ve kütüphaneyi görmek için bolca yürüyeceğinizden spor ayakkabılarınızla gelmeniz rahatınız için oldukça önemli. Bunu gezi boyunca sandaletle gezme gafletinde bulunan biri olarak söylüyorum. Profesyonel fotoğraf makineniz varsa mutlaka getirin çünkü bu masal kentte çekilen fotoğraflarınızı sonrasında çok beğeneceksiniz. Son tavsiyem buralara kadar gelmişken Salda gölünü de gezi programınıza mutlaka ekleyin.

Sagalassos Roma Hamamı

